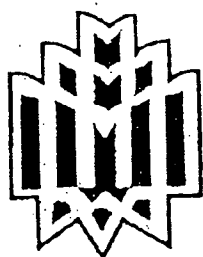

لا اله الا الله
محمد رسول الله

١٤١٤

دانشگاه تربیت معلم

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ (گرایش ایران اسلامی)

موضوع

ایل قاجار از فروپاشی صفویان تا ایجاد سلطنت

(۱۱۳۵-۱۲۱۰ ه.ق.)

استاد راهنما

دکتر سهراب یزدانی

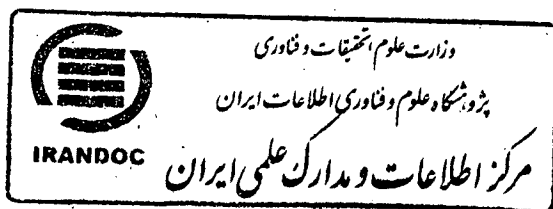
استاد مشاور

دکتر حسین مفتخری

دانشجو

امین قراییگلو

اردیبهشت ۱۳۹۰

۱۶۱۴۷۷

۱۳۹۰ / ۴ / ۲۸

باسمه تعالی

صورت جلسه دفاع از پایان نامه

با یاری خدای متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای امین قرابیکو در رشته تاریخ ایران اسلامی تحت عنوان: «ایل قاجار از فروپاشی صفویان تا ایجاد سلطنت» با حضور هیئت داوران در ساعت ۱۱ مورخه ۹۰/۲/۲۴ در محل دانشگاه تربیت معلم تشکیل شد. پس از ایراد خطابه دانشجو و پاسخگویی به سوالهای حاضران، هیئت داوران با توجه به کیفیت و کمیت تحقیق و نحوه ارائه کتبی و شفاهی؛ «پایان نامه» نامبرده را با نمره ۱۸/۵ و با درجه عالی پذیرفت.

استاد راهنما: دکتر سهراب یزدانی مقدم

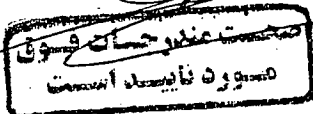
استاد مشاور: دکتر حسین مفتخری

استادان داور:

۱- مدعو: دکتر تنهاتن ناصری ناصری

۲- داخلی: دکتر محمدحسین رازنهان

رئیس دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مدیر گروه آموزشی تاریخ

تقدیر و تشکر:

در پایان این تحقیق بر خود لازم می دانم تا از زحمات و کمک های کسانی که مرا در تنظیم و تدوین این پایان نامه یاری دادند، تقدیر و تشکر نمایم.

در ابتدا مراتب قدردانی خود را از زحمات و راهنمایی های پر ارزش استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سهراب یزدانی که به عنوان استاد راهنما از آغاز تا انتهای این پژوهش با صبر و حوصله فراوان مرا یاری نمودند ابراز نمایم.

همچنین از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر حسین مفتخری که مشاور اینجانب بودند و مرا در نوشتن پایان نامه یاری نمودند تشکر نمایم.

همچنین باید از صبر و حوصله فراوان خانواده ام که مرا در نوشتن این پایان نامه کمک فراوان کردند تشکر نمایم.

تقدیم

این پایان نامه را به روح پدرم و مادر عزیزم که در تمام عمر مشوق و یاور من بودند و نیز به دیگر اعضای خانواده تقدیم می نمایم.

چکیده:

با به قدرت رسیدن صفویان و گسترش قدرت قزلباشها، قاجارها در عرصه سیاسی، اجتماعی ایران پدیدار شدند. آنها در میان سایر ایلات قزلباش از اهمیت کمتر برخوردار بودند. از این رو کمتر دچار تسویه های دوران اقتدار پادشاهان صفویه به خصوص دوران سلطنت شاه عباس اول شدند.

در پایان عصر صفوی به واسطه فقدان سازمان ایلی در میان سایر ایلات قزلباش از سویی و حضور نسبتاً قدرتمند قاجارها از سوی دیگر سبب اهمیت آنها در این دوران گردید.

نسل اول قاجارهای قوآنلو بعد از سقوط حکومت صفویان به رهبری فتحعلی خان قاجار در آتش کینه های طایفه ای میان قوآنلوها و دولوها با ناکامی مواجه شد. نسل دوم قوآنلوها نیز به رهبری محمد حسن خان به سرنوشت نسل اول دچار شد. اما در نسل سوم دو دیدگاه کاملاً متفاوت مطرح شد. حسینقلی خان کماکان بر سنت و شیوه پدرانیش تکیه کرد و شکست خورد، اما آقا محمد خان با اتخاذ سیاست مدارا و جلب دولوها موفق به تاسیس سلطنت قاجارها شد.

رساله حاضر بر آن است تا ضمن بررسی علل و عوامل قدرت گیری قاجارها در پایان دوران صفوی به چگونگی اقدامات و تلاشهای فتحعلی خان، محمد حسن خان و آقا محمد خان جهت نیل به سلطنت بپردازد.

کلید واژه (واژگان کلیدی): ایلی، قاجار، قوآنلو، دولو، استرآباد، فتحعلی خان، محمد حسن خان،

آقا محمد خان

فهرست مطالب

کلیات تحقیق

۱	مقدمه
۳	بیان مسئله
۴	سوال اصلی
۴	سوالات فرعی
۴	فرضیه اصلی
۴	فرضیه فرعی
۴	فرضیه فرعی
۴	فرضیه فرعی
۵	اهداف تحقیق
۵	اهمیت تحقیق
۵	روش تحقیق
۵	روش گردآوری اطلاعات
۵	کاربرد تحقیق
۵	سازمان دهی تحقیق
۶	نقطه زمانی و مکانی تحقیق

پیشینه تحقیق	۶
معرفی و بررسی منابع	۷
فصل اول- پیشینه تاریخی ایل قاجار	۲۰
۱-۱- اصل و نسب ایل قاجار	۲۱
۲-۱- کوچ کردن ایل قاجار به استرآباد	۲۹
۳-۱- قاجاریه در دوره صفوی	۳۴
فصل دوم- برآمدن قاجارها	۴۰
۱-۲- اوضاع سیاسی ایران پس از سقوط حکومت صفویان	۴۱
۲-۲- تلاشهای فتحعلی خان برای کسب قدرت	۴۸
۳-۲- شورش قاجارهای استرآباد به رهبری محمد حسن خان قاجار	۵۶
۴-۲- جنگهای محمد حسن خان قاجار با کریم خان زند	۶۷
فصل سوم- رسیدن قاجارها به سلطنت	۸۱
۱-۳- شورش حسینقلی خان جهانسوز	۸۲
۲-۳- آقا محمد خان از ولادت تا دوران اسارت	۹۴
۳-۳- اولین تکاپوهای آقا محمد خان برای کسب قدرت	۹۸
۴-۳- تشکیل سلطنت قاجارها	۱۱۵
۵-۳- لشکرکشی آقا محمد خان به قفقاز و خراسان و پایان کار او	۱۲۸

نتیجه گیری ۱۳۵

کتابنامه (منابع و مأخذ) ۱۳۸

ضمایم (پیوست)

۱-۱- تقسیم بندی طوایف ایل قاجار

۲-۱- تقسیم بندی طوایف اتحادیه قزلباش

۳-۱- شجره اجداد قاجارها

۱-۲- شجره خاندان قاجار

۱-۳- شجره خاندان زند

اسامی پادشاهان ایران از زمان سقوط صفویان تا زمان آقا محمد خان قاجار

نقشه ها

۱-۳- نقشه مسیر لشکرکشی های آقا محمد خان قاجار

ایلات و عشایر از ازمینه قدیم رکن اصلی مناسبات قدرت در ایران بوده اند. انسان از بدو پیدایش تابع نوعی زیست بوده است، که متأثر از محیط، شیوه معیشت، زمانه و دیگر عوامل بوده است و به تدریج دز دوره‌های مختلف نوع زندگی خود و رابطه اش را با طبیعت دگرگون ساخته است.

یکی از انواع زیست، زندگی ایلی (کوچروی) بوده است که در آن منطقه و قواعد خاص حکمفرما است. بنیاد و شالوده این نوع زندگی مهاجرت و تحرک از منطقه ای به منطقه دیگر است، که دو مولفه خون (اصل و نسب) و عصبیت موجب تعاملات درونی افراد ایل محسوب می شود.

از حیث دیگر جامعه ایلی، جامعه ای بسته است که از سنن و قواعد خاص پیروی می کند و تخطی و عدول از این سنن به هیچ عنوان پذیرفته شدنی نیست. طبیعت این نوع زندگی که با مهاجرت همراه است، رویایی با دیگر ایلات و عمدتاً انسانهای یکجا نشین را در پی دارد و از آنجائیکه ایلات واجد مهارت سوارکاری و روحیه جنگاوری و سلحشوری بودند، می توانستند بر مناطق پیرامونی خود سیطره یابند و سپس خود به تشکیل حکومت و دیگر نهادهای اجتماعی مبادرت ورزند. صعود ایلات به قدرت به تدریج خود به یک مساله متناقض منجر می شود، بدین معنی که میان فرهنگ و زندگی ایلیشان و فرهنگ و مناسبات دگرگونه یکجا نشینان مغلوب تقابلی به وجود می آید که به راحتی قابل حل و رفع و رجوع نیست، و حل این قضیه محتاج گذر زمان و عوامل دیگر است.

مناسبات قدرت در ایران پس از ورود سلجوقیان تا برآمدن قاجاریه برمدار قدرت ایلی استوار بود. تقریباً اکثر سلسله های پادشاهی و حکومتها منشأ ایلی داشتند. اولین نشانه از حضور قاجاریه در ایران را به دوره میانه (هجوم مغولان) منتسب می سازند. اما اطلاعات درستی از آن مقطع در دست نیست، فقط در دوره زمامداری صفویان (۹۰۷-۱۱۳۵ ه.ق.) بود که منابع از نقش روزافزون قاجارها در این دوران یاد می کنند.

شاه عباس اول به منظور حفظ قلمرو خود از هجوم برخی از ایلات و نیز به قصد کاستن از نفوذ و قدرت قاجارها آنها را به سه دسته تقسیم کرد و هر دسته را به منطقه ای گسیل داشت. بخشی از ایل قاجار رهسپار مرو، بخشی دیگر عازم گنجه، و بخش سوم رهسپار استرآباد شدند، که بخش اخیر موضوع بحث این رساله است. سران ایل قاجار در دوره صفویه به عنوان اشراف نظامی حائز رتبه و مقام بودند.

با سقوط صفویه در سال (۱۱۳۵ ه.ق.) فصل جدیدی در تحولات سیاسی و اجتماعی ایلات و عشایر آغاز شد. اگر چه صفویان با کمک ایلات قزلباش ترک به قدرت رسیدند، اما پس از تحکیم پایه های سلطنت خود از میزان نفوذ ایلات کاستند و با طرح نیروی سوم آنان را عملاً به حاشیه راندند. سقوط صفویه فرصت مناسبی به دست ایلات و به ویژه ایلات قزلباش داد. قاجارها از این قاعده مستثنی نبودند، کوششهای فتحعلی خان قاجار از جهت تحکیم پایه های قدرت قاجار در میان نیروهای شاه طهماسب و کسب سپهسالاری وی، اولین تکاپوی قاجارها به سوی قدرت کامل سیاسی و نظامی شمرده می شود.

اما این قدرت و حرکت قاجارها ناکام ماند و در دوران سلطنت نادر شاه رو به کاهش نهاد. گام دوم را محمد حسن خان برداشت، اگر چه او نتوانست بر کریم خان زند پیروز شود و به اورنگ پادشاهی دست یابد، اما تجارب وی به فرزندش آقا محمد خان منتقل گردید. آقا محمد خان توانست مقام ایلخانی خود بر ایل قاجار را تثبیت و سرانجام آن را تبدیل به سلطنت کند.

رساله حاضر بر آن است تا فراز و نشیب سیر قدرت طلبی ایل قاجار را پس از سقوط صفویان مطالعه کند و درباره این موضوع به بررسی بپردازد که چه عواملی در تضعیف و تقویت مقطعی یا دائمی این ایل تاثیرگذار بودند.

بیان مسئله:

قاجارها از ایلات ترک نژاد ایران بودند که با قدرت یابی صفویان وارد عرصه سیاسی ایران شدند، و در اتحادیه قزلباش جای گرفتند. قاجارها ابتدا در ایروان و قره باغ و پیرامون آن مستقر شدند، اما در زمان شاه عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق.) که سیاست پراکندن ایلات و جایگزینی نیروی سوم مطرح گردید، قاجارها نیز مانند سایر ایلات پراکنده شدند. عده ای در همان ایروان و قره باغ باقی ماندند تا از تجاوزات لزگی ها جلوگیری نمایند، گروهی به استرآباد فرستاده شدند تا در برابر هجوم ترکمنها بایستند و دسته ای نیز به مرو فرستاده شدند تا در برابر هجوم اوزبکها بایستند.

قاجارهایی که به استرآباد فرستاده شدند به دو دسته یوخاری باش به سرپرستی دولوها و اشاقه باشها به سرپرستی قوانلوا تقسیم شدند. رقابتهای درونی ایل قاجار که سبب کشمکشهای عدیده میان طوایف قوانلو و دولو شده بود، مانع از وحدت ایل، گسترش و بسط نفوذ آن در سراسر منطقه استرآباد شده بود. به طوریکه در مرحله اول نادر از آن سود برد، و به سلطنت رسید. در مرحله دوم کریم خان زند بر اساس آن بر تخت سلطنت تکیه زد. اما تجارب تلخ ناشی از رقابتهای موجود، آقا محمد خان را بر آن داشت که با تقسیم اسمی قدرت هم که شده شکاف موجود میان طوایف مزبور را با درایت خود پر کند و سبب حرکت ایلخان قاجار به سوی تخت سلطنت شود. این پژوهش بر آن است تا تکاپوی قاجارها برای دست یابی به تخت و تاج سلطنت را از زمان سقوط صفویان تا برپایی پادشاهی قاجارها را بررسی کند و دلایل ضعف و شکست آنها و سپس پیرویشان را بیابد.

۱- کدام تحولات درونی ایل قاجار و شرایط کشور سران ایل قاجار را به صورت مدعیان کسب قدرت و سلطنت درآورد؟

سوالات فرعی:

۱- تقسیم بندی های داخلی ایل قاجار چگونه به قدرت گیری آقا محمد خان قاجار یاری رساند؟

۲- نقش ایلات و بازرگانان در به قدرت رسیدن آقا محمد خان قاجار چه بوده است؟

۳- تاثیر آقا محمد خان بر تحولات درونی ایل قاجار چه بوده است؟

فرضیه اصلی: کشمکشهای میان دولوها و قوانلوها باعث به قتل رسیدن فتحعلی خان قاجار، محمد حسن خان و حسینقلی خان گردید. آقا محمد خان با پایان بخشیدن به این کشمکشها نه تنها شرایط مناسبی جهت وحدت ایل ایجاد نمود، بلکه به واسطه هرج و مرج در میان سایر ایلات زمینه ساز به قدرت رسیدن قاجارها در سراسر ایران گردید.

۱- فرضیه فرعی: در بین تقسیم بندی های داخلی ایل قاجار سران دولو در خوار ورامین با آقا محمد خان قاجار متحد شدند و سبب به سلطنت رسیدن ایل قاجار شدند.

۲- فرضیه فرعی: آقا محمد خان قاجار با کمک ایلات ترک افشار ساوجبلاغ، شاهسون ساوه و بازرگانان جنوب توانست به سلطنت ایران برسد.

۳- فرضیه فرعی: آقا محمد خان با رهبری مقتدرانه خود و به واسطه نزاعهای خونین و خانوادگی در خاندان زند سرانجام توانست ایل قاجار را به حکومت ایران برساند.

اهداف تحقیق: هدف از این پژوهش در مرحله اول پاسخ به سوال اصلی در مرحله دوم شناخت زمینه ها و بسترهای قدرت گیری ایل قاجار، و در مرحله سوم شناسایی روند تغییر و تحولات در ایل قاجار و اختلافات فی مابین دو شاخه یوخاری باش و اشاقه باش و تکوین اتحاد این دو تیره توسط آقا محمد خان می باشد.

اهمیت تحقیق: اغلب آثاری که در ارتباط با ایل قاجار به رشته تحریر درآمده است، کانون توجه خود را به آغاز زمامداری شاهان سلسله قاجار از جمله آقا محمد خان و سلاطین بعدی معطوف کرده اند. و جامعه ایلی قاجار از دوره صفویه تا زمان تصاحب قدرت توسط آقا محمد خان نادیده گرفته شده است. به همین جهت این رساله می تواند تا حدودی این خلاء زمانی و اطلاعاتی را حل نماید.

روش تحقیق در این موضوع: روش تحقیق اتخاذ شده در پژوهش کنونی روش تحلیل تاریخی است. بدین معنا که ابتدا می بایست داده های مربوط به موضوع گردآوری شود و توصیف نسبتاً کاملی از موضوع ارائه گردد. در گام بعدی بعد از گردآوری اطلاعات موردنیاز می بایست داده ها مورد تحلیل و واریسی قرار گیرد.

روش گردآوری اطلاعات: روش گردآوری در تحقیق کنونی روش کتابخانه ای است. بدین معنا که اطلاعات مرتبط با پژوهش حاضر از کتابهای مختلف جمع آوری شده، بر بنیاد این اطلاعات تحقیق و مساله آن شکل می گیرد.

کاربرد تحقیق: اگر این پژوهش به درستی صورت بگیرد علاوه بر مراکز دانشگاهی، مراکز علمی نیز از آن بهره مند می شوند و می توانند از آن استفاده نمایند.

سازمان دهی تحقیق: این پژوهش در سه فصل سازماندهی و ارائه می گردد. در ابتدا به کلیات تحقیق و بررسی منابع پرداخته می شود. در فصل اول به پیشینه تاریخی ایل قاجار از جمله اصل و نسب قاجارها، کوچ دادن ایل قاجار به استرآباد، بزرگان ایل قاجار در دوره صفویه، پرداخته می شود. در فصل دوم به برآمدن قاجارها در قابتهای برای رسیدن به حکومت از جمله اوضاع سیاسی ایران پس از سقوط حکومت صفویان، تلاشهای فتحعلی خان قاجار برای کسب قدرت، شورش استرآباد به رهبری محمد حسن خان و

جنگهای وی با کریم خان زند مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصل آخر رسیدن قاجارها به سلطنت مورد بررسی قرار می‌گیرد از جمله شورش حسینقلی خان جهانسوز، آقا محمد خان از ولادت تا دوران اسارت، اولین تکاپوهای آقا محمد خان برای کسب قدرت و تشکیل سلطنت قاجارها و در آخر لشکر کشی وی به قفقاز و خراسان و پایان کار او بررسی می‌شود.

نقطه زمانی و مکانی تحقیق: این پژوهش از نظر نقطه زمانی فاصله بین سالهای سقوط صفویان در سال (۱۱۳۵ ه.ق.) تا به قدرت رسیدن آقا محمد خان یعنی به مدت هفتاد و پنج سال را در بر می‌گیرد و از نظر نقطه مکانی سراسر مملکت ایران را شامل می‌شود.

پیشینه تحقیق: تا به حال در این زمینه کتابهایی توسط افراد زیر از جمله ۱- تاریخ بنیان قاجار توسط آقای رضا جهانسوز نوشته شده است ، که در آن به مسائلی از جمله اصل و نصب ایل قاجار ، تقسیم بندی ایل قاجار ، ایلخانان ایل قاجار و سازمان فرماندهی ایل قاجار پرداخته شده است. ۲- کتاب دوم تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر نوشته سعید نفیسی بوده است که در آن کتاب به بررسی اصل و نصب ایل قاجار ، تلاش های فتحعلی خان و محمد حسن خان و آقا محمد خان قاجار برای کسب قدرت و سلطنت پرداخته می‌شود. در تمام این اثرها کمتر به قدرت گیری ایل قاجار و نقش دولوها در به قدرت رسیدن آقا محمد خان قاجار می‌پردازد ، و تلاش های فتحعلی خان و محمد حسن خان و آقا محمد خان به اختصار آمده است. رساله ای نیز توسط آقای یدالله ذبیحی بیزکی به عنوان ایل قاجار در مازندران از آغاز پیدایش تا به سلطنت رسیدن آقا محمد خان قاجار نوشته و کار شده است. این رساله بر آن است تا به طور کامل به اصل و نصب قاجارها و تلاش های فتحعلی خان ، محمد حسن خان و آقا محمد خان برای کسب سلطنت و نقش کامل دولوها و به قدرت رسیدن آقا محمد خان قاجار بپردازد.

معرفی و برزسی منابع:

عالم آرای عباسی: این کتاب تالیف اسکندر بیگ ترکمان (۹۶۸-۱۰۴۳ ه.ق.) بوده است. او نخست تحصیل ریاضیات کرد و به حسابداری پرداخت، سپس به فراگرفتن فن انشاء و نگارش مکاتبات سیاسی پرداخت. ابتدا جزء نگهبانان شاهی شد، و در سال (۱۰۰۱ ه.ق.) به عنوان منشی در دربار شاه عباس اول (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق.) به خدمت اشتغال ورزید و طرف اعتماد شاه قرار گرفت.

اسکندر بیگ منشی، اسناد و مدارک بایگانی دولتی را در اختیار داشت و از طرفی هم در بعضی از رویدادهای آن زمان شرکت داشته شاهد و ناظر آنها بوده است، لذا به سهولت توانست در سال (۱۰۳۹ ه.ق.) رویدادهای دوران سلطنت شاه عباس را تحت عنوان تاریخ عالم آرای عباسی و در سه جلد به نگارش درآورد که بر یک مقدمه، دو صحیفه و یک خاتمه شامل است.

مقدمه مشتمل است بر مطالبی که مولف از احسن التواریخ حسن رو ملو و دیگران اقتباس کرده است و شرح حوادث تاریخ در دوران نخستین سلاطین صفویه تا سال (۹۷۹ ه.ق.) را در بردارد. در صحیفه نخست، مولف حوادث تاریخ ایران را به تفصیل و از سال (۹۷۹-۹۹۶ ه.ق.) تاریخ تولد شاه عباس اول تا جلوس وی بر تخت سلطنت، شرح داده است.

صحیفه دوم مرکب از دو مقصد است، یکی در شرح وقایع سی سال نخست سلطنت شاه عباس از سال (۹۹۶-۱۰۲۵ ه.ق.) و دیگری شامل وقایع دورانی است که از سال (۱۰۲۵ ه.ق.) شروع شده، پایان آن، سال (۱۰۳۸ ه.ق.) سال درگذشت شاه عباس اول می باشد.

به استثنای مقدمه که مطالب آن از اسناد و مدارک نویسندگان گذشته اقتباس شده است عالم آرای عباسی حاوی اطلاعات سودمندی در ارتباط با تاریخ اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری است.

مولف به پیروی از نویسندگان پیش از خود، به رویدادهای نظامی توجه زیادی مبذول داشته است، با این وصف زندگینامه بسیاری از بزرگان آن عهد و طرز وصول مالیاتها را نیز از نظر دور نداشته است. در بخشهای

مختلف عالم آرا درباره انواع مالکیت ارضی، قبایل چادرنشین و روسای آنها به تفصیل سخن رفته است. به همین دلیل این کتاب از مهمترین منابع عصر صفوی به حساب می آید. به گونه ای که رسماً به اسکندر بیگ پیشنهاد شد که خود ذیلی آن بنویسد، اسکندربیگ کار خود را ادامه داد و شرح حوادث پنج سال اول سلطنت سام میرزا (شاه صفی اول) را تا سال (۱۰۴۳ ه.ق.) نوشت، اما با درگذشت اسکندربیگ این کار ناتمام ماند. از مشاغل و منصبهای بزرگان ایل قاجار در زمان صفویه از این منبع استفاده شده است.

عالم آرای نادری: این کتاب تالیف محمد کاظم مروی بوده است. او از قاجارهای مرو است و نیاکانش از قاجارهای اطراف تبریز بوده اند که به فرمان شاه عباس اول، از تبریز به مرو کوچ کرده اند. محمد کاظم در سال (۱۱۳۳ ه.ق.) در شهر مرو به دنیا آمد. و نزدیک شش سال از دوران نوجوانی خود را در مشهد سپری کرد، وی سپس به همراه پدر خود رهسپار تبریز شد و به دستگاه ابراهیم خان ظهیرالدوله پیوست. پدر محمد کاظم مروی در خدمت نادرشاه تا رتبه وزیری ارتقاء مقام پیدا کرد. پس از مرگ نادر به سال (۱۱۶۰ ه.ق.) وی از کار اداری و دیوانی کناره گرفت و به فعالیت ادبی پرداخت. محمد کاظم که فشارهای توأم به جمع آوری مالیات و قیامهای ناشی از خراجهای زیاد را لمس کرده بود، اگر چه با ترس و احتیاط عمل شاه را ملامت کرده بود. او قیامهایی را که علیه حکومت نادرشاه صورت گرفته بود را در اثر خود آورده است.

او کتاب خود را در سه جلد نوشت. کتاب سه جلدی او بیشتر از این نظر ارزنده است، که وی بعضی از حوادث را به چشم خود دیده و نوشته و قسمتهایی از شاهدان وقایع شنیده و نام راویان را نیز ذکر کرده است. با این همه گاهی در بیان مؤلف مبالغه و اغراق دیده می شود که بیشتر با قصه پردازی تناسب دارد تا به تاریخ نویسی، مخصوصاً ارقامی که در مورد شمار سپاهیان و کشته شدگان می دهد.

توصیفی که از صحنه جنگ می کند (مخصوصاً جنگهایی که خود شرکت نداشته و شنیده است) بیشتر صفحه ها عبارت تکراری است. به هر حال وی جلد اول کتابش را با تولد نادر شروع و پس از ذکر حوادث دیگر با آمدن نادر به دشت مغان پایان می دهد. جلد دوم نیز با تاجگذاری نادر شروع و پس از ذکر رویدادهایی با لشکرکشی سام میرزا به شیروان و نرفتن نصرالله میرزا به مجادله او به خاتمه می رساند و

بالاخره جلد سوم عالم آرای نادری با تصمیم نادر برای حمله به دولت عثمانی شروع و با به قتل رسیدن نادرشاه در خبوشان (قوچان امروزی) به سال (۱۱۶۰ ه.ق.) به پایان می‌رساند. از این منبع استفاده زیادی شده است به خصوص در مورد شورش قاجارهای استرآباد به رهبری محمد حسن خان قاجار بر علیه حکومت نادرشاه افشار.

دره نادر: این کتاب تالیف میرزا مهدی خان استرآبادی بوده است. میرزا مهدی خان فرزند محمد نصیر استرآبادی است که در اوایل قرن دوازدهم هجری قمری با لقب «منشی الممالک»، سمت منشی گری نادرشاه افشار را داشت. عده ای از نویسندگان بر این عقیده اند که وی از دودمان صفویه بوده است، لیکن این انتساب مانع از آن نشد که با سمت منشی در خدمت نادر انجام وظیفه نماید. میرزا مهدی خان گذشته از اینکه در علم لغت دارای اطلاعات جامع و وسیع بوده به لهجه های ترکی نیز آشنایی کامل داشت. به دلیل اعماد و اطمینان نادر نسبت به میرزا مهدی خان، وی از ملتزمین رکاب بود و در سالهای آخر زندگی نادر شاه، از جانب او به اتفاق مصطفی خان شاملو برای عقد قرارداد عازم دربار عثمانی شد. او یکی از دانشمندان و مورخان بزرگ عصر خویش بوده است. و از نزدیکترین درباریان به نادر به حساب می آمده است. و مدتهای زیادی به عنوان منشی مخصوص و در بسیاری از لشکر کشی های نادر وی را همراهی می کرده است. پس از جلوس نادر به تخت پادشاهی، میرزا مهدی خان به سمت تاریخ نگار دربار تعیین شد. و دو سال بعد از نادر لقب خان گرفت و تا زمان مرگ نادر کماکان صاحب اقتدار و نفوذ بوده است. سرمشق میرزا مهدی خان در نوشتن کتابش، کتاب تجربه الامصار و ترجمه الاعصار معروف به تاریخ وصاف تالیف عبدالله بن فضل الله ملقب به وصاف التحضره بوده است. با اینکه وی به مقررات لغات عربی و فارسی بسیار مسلط بوده است، اما کتابش با انشای ساده و روان نوشته نشده است، و پر از لغات مشکل و سنگین است. او علاوه بر کتاب یاد شده، کتابهای دیگری به نام جهانگشای نادری و سنگلاخ و منشآت دارد.

میرزا مهدی خان کتابش را در بیان اختلال ممالک ایران و استیلای افغانه به ایران شروع و سپس با ذکر چگونگی پایان کار محمود و ترقی احوال نادر، حرکت نادر برای بیرون کردن افغانها و به سلطنت او و پایان کارش و با ذکر سلطنت جانشینانش کتاب را خاتمه می دهد.

جهانگشای نادری: این کتاب تالیف میرزا مهدی خان استرآبادی بوده است. کتاب میرزا مهدی خان مجموعه ای است از وقایع و حوادث تاریخی راجع به شورش افغانها و سانحه هرات در سال (۱۱۹ ه.ق.) و شیوع فتنه و آشوب و رسم ملوک الطوائفی و فتنه افغان در سال (۱۱۳۵-۱۱۴۲ ه.ق.) از قندهار تا فتح اصفهان، زندگی نادر از تولد تا پیوستن او به شاه طهماسب دوم (۱۱۳۵-۱۱۴۵ ه.ق.)، شورای دشت مغان و به سلطنت رسیدن نادرشاه در سال (۱۱۴۸ ه.ق.)، لشکرکشی نادر به هند و پایان کار او و سلطنت کوتاه مدت جانشینان او، همچنین به شورشهای قاجارها در سال (۱۱۵۶ ه.ق.) و بعضی از شورشها و کشته شدن فتحعلی خان قاجار اشاره دارد. از این منبع در کشته شدن فتحعلی خان و اوایل پژوهش استفاده شده است.

زبده التواریخ: این کتاب تالیف محمد محسن بن محمد کریم و تاریخ عمومی بوده است. محمد محسن مستوفی این کتاب را به فرمان رضا قلی میرزا ولیعهد نادرشاه نوشته و محتوی آن عبارت است از: تاریخ انبیاء و پیامبران و امامان شیعه، بنی امیه و بنی عباس و سلاطین و پادشاهان ایران پیش از اسلام، سلسله ها و حکومتهای کوچک و بزرگ ایران بعد از اسلام از قبیل طاهریان، صفاریان، سامانیان، غزنویان، آل بویه، سلجوقیان، خوارزمشاهیان، اتابکان فارس و آذربایجان و عراق، قراختائیان، اسماعیلیان، سلاطین مغولی و تیموری، سلسله چوپانیان، آل کرت، سرداران، آق قویونلو، قره قویونلو و صفویان. بیشتر سلسله های یاد شده در زبده التواریخ به اختصار درج و نوشته شده و گاهی فقط به ذکر نامهای سلاطین اکتفا شده است. مطالب کتاب در دوره صفویه تفصیل بیشتری می یابد و در عصر نویسنده یعنی زمان سلطنت شاه سلطان حسین صفوی تا پایان رسمی دوره صفویه در دشت مغان، به بالاترین حد می رسد. کتاب زبده التواریخ یکی از مهمترین منابع درباره اواخر سلسله صفوی و سقوط اصفهان به دست افغانها می باشد در عین حال تفصیل

چگونگی رویدادهای آن زمان بی طرفانه و خالی از غرض ورزی نیست. از این منبع در فصل اول و به خصوص کشته شدن فتحعلی خان توسط نادر استفاده شده است.

تاریخ گیتی گشا: این کتاب تالیف میرزا محمد صادق موسوی اصفهانی متخلص به «نامی» بوده است. نامی از سادات موسوی بود که مدتها در خدمت سلاطین صفوی بوده وی برادرزاده مرحوم میرزا رحیم، پزشک سلطان حسین صفوی و از جمله منشیان شاه بود. نامی جز منشیگری، به نویسندگی و شعر و شاعری نیز پرداخته است، و از زمره آثار وی به تقلید از خمسه نظامی، «مثنوی درج گهر»، «لیلی و مجنون»، «خسرو و شیرین»، «وامق و عذرا» و «یوسف و زلیخا» است که به نامه نامی معروف است. افزون بر آن از نامی دیوان غزلیات و قصایدی وجود داشته که از بین رفته است. نامی در زمان حکومت جعفر خان زند ماموریت کتابی درباره احوال حکومت زندیه بنوسید تا (۱۲۰۴ ه.ق.) که سال وفات نامی است، وی مشغول نوشتن تاریخ گیتی گشا بوده است، اما کتاب او به پایان نرسید و میرزا عبدالکریم بن علیرضا شریف شیرازی شاگرد وی اتمام کتاب را بر عهده گرفت و عنوانی نیز برای آن تعیین کرد. تاریخ گیتی گشا وقایع ظهور خاندان زند تا سقوط این سلسله را در بر دارد.

کتاب تاریخ گیتی گشا مطابق معمول با مدح و ثنا و کنایات و استعارات اغراق آمیز شروع می شود و سپس وقایع پس از مرگ نادر در ایران را توضیح می دهد. آن گاه به جانشینان نادر می پردازد و بلافاصله اصل و نسب طایفه زند را شرح می دهد. چگونگی ورود کریم خان زند، ابوالفتح خان و علی مرادخان به اصفهان و بر تخت نشاندن اسماعیل میرزا صفوی، تسلط محمد حسن خان قاجار بر اصفهان، غلبه بر علی مردان خان، آزادخان و عبدالله خان، فصول بعدی کتاب را تشکیل می دهد. شورشهای داخلی ایران بر ضد کریم خان، پیروزیهای او در استرآباد، آذربایجان، ارومیه و مبارزات تقی خان درانی مباحث مورد ذکر کتاب است. سرانجام نوشته نامی با شرح رویدادهای سالهای آخر قرن دوازدهم هجری قمری و مراجعت کریم خان زند به اصفهان پایان می پذیرد. در ذیل اول تاریخ گیتی گشا که به قلم میرزا عبدالکریم است، به طور کلی وقایع ایران پس از مرگ کریم خان و رویدادهای بعد از سال (۱۲۰۰ ه.ق.) شرح داده می شود. حرکتها و نضج